

Mokslų Akademijos Centrinės bibliotekos Senų, retų ir kartografinių leidinių skyriuje saugomas lituanikos knygų fondas. Tai ne lietuvių kalba etnografinės Lietuvos ribose arba ir kitur išleistos, bet vienaip ar kitaip su Lietuva susijusios knygos. Fondą pradėjo kaupti dar Tadas Vrublevskis, kurio biblioteka ir buvo dabartinės MA bibliotekos pradžia. Čia rasime knygų iš Henriko Pliaterio iš Pustynios, rašytojo ir kolekcionieriaus Juzefo Vaisenhofo, žemaičių vyskupo Antano Tiškevičiaus ir kitų kolekcijų. Daugiausia lotyniškos lituanikos knygų pažymėta Vilniaus mokslo bičiulių draugijos, Lietuvos dvasinės pravoslavų seminarijos, Vilniaus evangelikų reformatų sinodo, Tiškevičių bibliotekos Biržuose knygų ženklais.

Maždaug prieš penkiolika metų Senų, retų ir kartografinių leidinių skyrius ėmėsi iš naujo išsamiai aprašinėti (rekataloguoti) tik trumpu atpažįstamuoju aprašu anksčiau aprašytas knygas. Pradėta nuo XIX—XX a. knygų, nes jos buvo gausiausiai skaitomos. Šiuo metu jau baigiamas rekataloguoti ir XVIII a. lituanikos fondas, o iš viso dar reikės aprašyti apie 80 tūkst. knygų. Nelaukiant šio didžiulio darbo pabaigos, pačius vertingiausias bibliotekos turtais jau dabar būtų galima ir reikėtų publikuoti. Šitoks turtais yra ir XVII a. lituanika. Kol kas sunku nurodyti tikslų jos fondo knygų skaičių. Čia bus apžvelgta tik lotyniška fondo literatūra. Iš svetimkalbės XVII a. literatūros lotyniškai buvo spausdinama gausiausiai. XVII a., ypač

pirmojoje pusėje, lotynų kalba tebeturėjo tvirtas pozicijas.

Iš MA Centrinėje bibliotekoje saugomų XVII a. lituanikos fondo leidinių apie pusę yra parašyti lotynų kalba (235 pavadinimų knygos; lenkų kalba — 113, senąja slavų — 10, vokiečių — 8, prancūzų — 2, italų — 1) ¹.

Apžvelgsime, kokio pobūdžio knygos sukauptos šiame fonde, sąlygiškai grupuodami jas pagal mokslo šakas.

Iš 235 de visu peržiūrėtų leidinių lotynų kalba didelę grupę sudaro religinė literatūra (71 pavadinimo knygos). Tai įvairūs pamokslai, giesmynai, katekizmai, šventųjų gyvenimo aprašymai, ganytojiški laišakai, sinodų nutarimai, bažnyčios istorijos knygos. Nemažai religinių knygelių yra parašęs LDK pankancleris Albrechtas Stanislovas Radvila. Turime jo „Elogium duodecim virtutum“ . . ., Varsaviae, 1655 („Dvylikos dorybių trumpas paminėjimas“); „Historia passionis Christi“ . . ., Cracoviae, 1652 („Kristaus kentėjimo istorija“); „Susprium animae poenitentis“ . . ., Cracoviae, 1634 („Kenciančios sielos atodūsis“); ir kt. Meniniu apipavidalinimu išsiskiria akademijos spaustuvės išleistas didelio formato „Missae pro defunctis“ . . ., Vilnae, 1685 („Mišios už mirusiuosius“), XVII a. dailininko, ilgą laiką gyvenusio Vilniuje, Aleksandro Tarasevičiaus iliustracijos F. Drijackio knygai „The-saurus sacratissimae vitae passionis“, Vilnae, 1682 („Dieviškojo gyvenimo kančios lobynas“). Poleminei literatūrai atstovautų Alberto Kojelavičiaus-Vijūko „Judex reus sive responsio apologe-

¹ Plg. Petrauskienė I. Vilniaus akademijos spaustuvė 1575—1773.— V., 1976.— P. 181, lent. Nr. 4.— XVII a. Vilniaus akademijos spaustuvėje išleista leidinių: lotynų kalba — 554, lenkų — 297, lietuvių — 27, kitomis kalbomis — vienetais.

tica" .., Vilnae, 1672 („Kaltasis teisėjas, arba apologetinis atsakymas“), Jono Ryvockio laiškas kalvinistams „Ad ministros Calvinianos Vilnae“... , Vilnae, 1939 („Kalvinistų vadovams“) bei kitas šio autoriaus darbas „Laurentalia Rigensis... , Vilnae, 1638 („Rygos laurentalija“).

Daug įdomesnės mums knygos apie Lietuvos bažnyčios padėtį ir istoriją. Alberto Kojelavičiaus-Vijūko knygoje „Miscellanea rerum ad statum ecclesiasticum in Magno Litvaniae ducatu“, Vilnae, 1650 („Įvairios žinios apie bažnyčios padėtį Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje“), be pagrindinės temos (bažnyčios padėtis LDK), rasime žinių apie svarbesnius valstybės veikėjus (pradedant Žygimantu Augustu, Steponu Batoru ir baigiant Kazimieru Leonu Sapiega, Kauno maršalka Andriumi Skorulskiu ir kitais), apie „viro clarissimos“ — Vilniaus akademijos profesorius. Knyga — svarbus Vilniaus universiteto istorijos šaltinis.

Reformacijos judėjimo Lietuvoje istorija nušviečiama dideliame lenkų istoriko A. Vengerskio darbe „Systema historico-chronologicum ecclesiarum slavonicarum“ .. Trajectum ad Rhenum /Utrechtas/, 1652 („Istorinė-chronologinė slavų bažnyčių apžvalga“). Knyga išleista Adriano Regenvolsčiaus slapyvardžiu. Šiame darbe Lietuvos reformatų bažnyčios padėtis išryškėja plačiame Europos kontekste.

Daug vertingų žinių apie XVII a. Lietuvą teikia jėzuitų ordino „Metiniai pranešimai“ („Annuae litterae Societatis Jesu ad patres et fratres eiusdem Societatis“). Jie buvo leidžiami nuo 1582 m. įvairiose vietose: Romoje, Leidene, Florencijoje, Dilingene ir kt. Bibliotekoje saugomi 1585, 1610, 1612, 1613—1614 m. „Metiniai pranešimai“. Kiekviename leidinyje yra skyrius „Provincia Litvania“, kuris pradedamas statistiniais duomenimis (yra sudarytos ir lentelės) apie provincijos ordino narių skaičių, parei-

gas, pasiskirstymą, jėzuitų mokyklas ir bažnyčias.

Religinei teorinei literatūrai atstovaują ir studentų gintos tezės iš teologijos („pro prima laurea theologica“). Šios tezės daug kuo susijusios su scholastine viduramžių filosofija. XVII a. filosofijos sąvoka buvo daug platesnė, nei mes ją suprantame dabar. Ji apėmė logiką, gamtos ir moralės filosofiją. Šiai filosofinės literatūros grupei priskyrėme 9 pavadinimų knygas. Tai studentų gintų darbų tezės filosofijos bakalauro arba magistro laipsniui gauti ir disputų tezės. Pirmosios scholastinės filosofijos disciplinos — logikos tezių pavyzdžiu galėtų būti Vilniaus universiteto teologijos fakulteto studento Mykolo Moigio „Theses ethico-politicae de societate humana tam domestica quam civile“... , Vilnae, 1690 („Etikos ir politikos tezės apie šeimos bei politinį visuomeniškumą“). Tezės iš gamtos filosofijos (mūsų supratimu — fizikos) laisvųjų menų ir filosofijos bakalauro laipsniui gauti apgynė universiteto studentas Samuelis Jonas Konaževskis („Philosophia naturalis“ .., Vilnae, 1669). Labai dažnai būdavo ginamos tezės iš visos Aristotelio filosofijos (pvz., studento Boguslavo Korvino-Gosevskio „Conclusiones ex universa Aristotelis philosophia“, Varsaviae, 1689). Turime ir stambesnių filosofijos sričiai skirtinų veikalų. Darbais iš gamtos filosofijos garsėjo Vilniaus universiteto profesorius jėzuitas Albertas Tilkovskis, kilimo mozūras, parašęs, be grynai teologinių, scholastinių filosofinių kūrinių, ir darbų iš poetikos, retorikos, matematikos. Turime jo „Philosophia curiosa“ („Idomioji filosofija“), „Physicae curiosae“... „Aritmeticae curiosae“... įvairių metų leidimų.

XVII a. tikslieji mokslai vis labiau pradeda atsiskirti nuo gamtos filosofijos. Tokių „grynųjų“ mokslo veikalų turime ir mes (6 pavadinimų knygas). Pažymėtinas Kazimiero Simonavičiaus „Artis magnae artilleriae pars prima“...

Amsterdami, 1650 („Didysis artilerijos menas. Pirmoji dalis“).

Originalus buvo ir Jono Rudaminos Dusetiško darbas „Illustriora theorematum et problematica mathematica“, Vilnae, 1633 („Gašiosios matematikos teoremų ir uždavinių“), parengtas paskaitų universitete pagrindu. Darbą sudaro optikos, praktinės geometrijos, astronomijos skyriai. Knyga gausiai iliustruota brėžiniais ir autorius sukonstruotų prietaisų graviūromis. Turime 1635 m. Vilniuje išleistą matematikos vadovėlį „Aritmetica practica in usum studiosae juventutis“ („Praktinė aritmetika, skirta Vilniaus akademijos ir universiteto studijuojančiai jaunuomenei“), kaip manoma, parašytą universiteto profesoriaus Osvaldo Krygerio, palikusio reikšmingą pėdsaką matematikos istorijoje.

Ekonominei ir teisinei literatūrai priskirtume 9 knygas. Iš jų pirmiausia minėtinas Arono Olizarovskio veikalas „De politica humanum societate“, Dantisci, 1651 („Apie visuomeninę žmonių sąjungą“). Pažangios šios knygos idėjos apie fizinio darbo, amatų reikšmę, įstatymišką valstiečių lygybę su žemvaldžiais, baudžiamos žalingumą visuomenei ir kitos toli pralenkė savo amžių. A. Olizarovskis buvo šviesulys ne tik LDK, bet ir visoje to meto Europoje.

Minėtinas ir Vilniaus universiteto profesorius Benediktas Sokso vadovėlis „Claves iuris academicis Vilnensibus...“, Vilnae, 1648 („Teisės raktas Vilniaus akademijos studentams“).

Tipiškas XVII a. teisės mokslų disertacijos pavyzdys — Andriaus Markvarto 1647 m. Vilniuje išleista „Disertatio iuridica e jure canonico, civili et regio“ („Teisės disertacija iš kanonišės, civilinės ir vietinės teisės“). Čia, kaip ir B. Sokso vadovėlyje, — dedikacija ir liaupsės LDK pakanclieriui K. L. Sapiegai, įsteigusiam Vilniaus universitete teisės fakultetą.

Aštuoniolika XVII a. lotyniškos liuanistikos leidinių galėtume priskirti

istorinei-geografiniai literatūrai. Tai daugiausia bendresnio pobūdžio Lenkijos ar Rusijos istorijos darbai, tačiau juose galima rasti žinių ir apie Lietuvą bei kitas baltų tautas. Pavyzdžiui, Kristupo Hartknocho knygoje „De Republica Polonica“. Lipsiae, 1698 („Lenkijos valstybė“) rasime skyrių „Apie Rusiją, Moskoviją ir Lietuvą“ Antrojo tomo pabaigoje pridėta „Disertatio de Curonorum et semigallorum republica“ („Disertacija apie kuršių ir žiemgalių valstybę“). Šiuose darbuose Lietuvos istorija traktuojama kaip sudėtinė Žečpospolitos istorijos dalis, vieniems istorikams nenuosekliai parašinėjant tuos pačius faktus iš kitų. Originalaus darbo — Alberto Kojelavičiaus-Vijūko „Lietuvos istorijos“ („Historiae Litvaniae“, Dantisci, 1650; Antverpiaei, 1669) turime net 7 egzempliorius.

Labai vertinga Erhardo Vagnerio „Vita et mores litvanorum in Borussia“, Regiomonti, 1621 („Lietuvių gyvenimas ir papročiai Prūsijoje“). Tai vienas iš įdomesnių šaltinių Prūsijos lietuvių istorijai tirti.

Bibliotekose yra ir Mykolo Lietuivio veikalas „Apie totorių, lietuvių ir maskvenų papročius“ fragmentai, išleisti 1615 m. Bazelyje.

Geografiniu požiūriu to meto literatūrą praplėstė Mikalojaus Kristupo Radvilos-Našlaitėlio „Hierosolymitana peregrinatio“, Brunsbergae, 1601 („Kelionė į Jeruzalę“).

Filologinei literatūrai tegalime skirti porą lotyniškai rašytų knygų. Tai Jokūbo Gretserio, kilusio iš Bavarijos, pirmasis Vilniuje išspausdintas graikų kalbos vadovėlis „Institutiones linguae Graecae“... Vilnae, 1604 („Graikų kalbos pagrindai“), skirtas studijuojančiam jaunimui. Vadovėlis to meto Europoje buvo labai populiarus (viliškiš leidimas — šeštasis). Knyga išspausdinta ne

akademijos, o J. Karcano spaustuvėje, garsėjusioje komercine veikla.

Iš žodynų minėtinas Georgijaus Elgerio „*Dictionary Polono-Latino-Lottavicum*“ ., Vilnae, 1684 („Lenkų-lotynų-latvių kalbų žodynas“). Vilniaus akademijos auklėtinis, vėliau Daugpilio kolegijos rektorius G. Elgeris — vienas iš latvių literatūros pradininkų. Jo žodynas — stambus filologijos darbas (674 p.). G. Elgeris parengė ir taip pat Vilniuje išleido keletą religinių knygų.

Iš visos XVII a. lotyniškos lituanistinės literatūros bibliotekoje daugiausia sukaupta grožinės literatūros kūrinių (iš 235 leidinių — 112 grožinės). Tai daugiausia proginiai kūriniai. Pavyzdžiui, Vladislavo IV ir karalienės Cecilijos Renatos atvykimo į Vilnių proga akademijos studentų vardu Tomas Pożeckis parašė panegiriką „*Aeternitas serenissimumum stirpis Jagellonicae regum in Vladislao IV orbi expressa. cum Vilnam Lithuaniae metropolim cum. regina Cecilia Renata Austriaca ingrederetur*“ . Vilnae, 1639 („Šviesiausių Jogailos atskaitos karalių nemirtingumas, išreikštas Vladislavo gimine, kai jis kartu su karaliene Cecilija Renata Austrijiete atvyko į Lietuvos sostinę Vilnių“). Abraomo Voinos paskyrimo Vilniaus vyskupu proga išleistas odžių rinkinėlis „*Echo lyrica inter mentes, lucos, fontes*“ ., Vilnae, 1631. („Lyrikos aidas tarp kalnų, giraičių, šaltinių“), kuriame sudėtos universiteto teologijos ir filosofijos fakultetų studentų odės, šlovinančios savąjį mecenatą. Rašydavo ir universiteto profesoriai. Turime Jono Ryvockio, palikusio ypač daug proginių kūrinių, panegiriką Vilniaus vaivadai Leonui Sapiegai „*Idea magni herois*“ ., Antverpiae, 1645 („Didvyrio idėja“), kunigaikščiui Albertui Vladislavui Radvilai „*Monumentum gloriae*“ ., Vilnae, 1636 („Šlovės paminklas“), karaliui Vladislavui Radvilai „*Monumentum gloriae*“ („Šlovės paminklas“), karaliui Vladislavui IV

„*Theatrum gloriae*“ ., Vilnae, 1636 („Šlovės teatras“) ir kt. Proginiais kūrinių garsėjo ir universiteto rektorius, retorikos specialistas Kazimieras Kojelavičius-Vijūkas. Turime jo „*Primae lacrimae in obitu... Caeciliae Renatae. Vladislai IV Polonorum Svecorum regis coniugis.*“ ., Vilnae, 1644 („Pirmosios ašaros, mirus Cecilijai Renatai, Lenkijos ir Švedijos karaliaus žmonai“); „*Sidus publicae laetitiae in nuptiis. Sigismundi. a Donhoff et Annae Teresae*“ ., Varsaviae, s.a. („Visuotinio džiaugsmo Zveigždynas Zigmanto Donhofo ir Anos Teresės vestuvių proga“) ir kt. Vieni iš šių kūrinių, daugiausia rašyti studentų, yra nedidelės apimtys (iki kelių puslapių), o kiti išleisti atskiromis knygomis. Pavyzdžiui, Andrius Młodzianovskis, universiteto retorikos ir teologijos profesorius, 1671 m. akademijos spaustuvėje išleido knygą „*Suppetiae militares*“ („Karinė parama“), skirtą Vilniaus vaivadais ir LDK kariuomenės vyriausiajam vadui Mykolui Pacui. Knyga sudaryta iš elogijų (trumpų eilėraščių, skirtų įvairiems asmenims), iliustruota, kaip spėjama, J. Ščirskio graviūromis; apimtis — 140 p. Lietuvių Daumantų genealogija apdainuojama Kauno jėzuitų kolegijos vardu parašytoje ir Minsko vaivada Mykolui Daumantui Siesickiui skirtoje panegirikoje „*Theatrum perennantis gloriae*“ ., Vilnae, 1674 („Amžinos šlovės teatras“).

Ryškesniu siužetu, mine ekspresija išsiskiria Jokūbo Benecio kūrinys „*Virtus dexterae domini*“ . . ., Vilnae, 1674 („Viešpaties dešinės galybė“), vaizduojantis lietuvių ir lenkų kovas prieš turkus. Literatūrinio požiūriu reikšmingesnė universiteto profesorius Lauryno Bojerio poema „*Carolomachia*“, Vilnae, 1606 („Karolių mūšis“), išleista studento Karolio Zavišos vardu. Poemoje apdainuojamas lietuvių mūšis su švedais prie Kircholmo.

Iš lyrikos kūrinių reikšmingiausias yra M. K. Sarbievijaus knygos. Jos išgarsino Lietuvos vardą visoje Europoje. Turime jo „Lyricorum libri IV“... („Keturiuos lyrikos knygos“), išleistas Antverpene (1634 m.), Vroclave (1660 m.), Kelne (1682 m.). Saugomos ir dvi M. K. Sarbievijaus epitafijos, parašytos mirus Jonui Stanislovui Sapiegai, ir Kražių jėzuitų kolegijos vardu — J. K. Chodkevičiaus laidotuvėms: „Scipio mareschalcalis“... , Vilnae, 1645 („Maršalkos lazda“); „Obsequium gratitudinis Joani Carolo Chodkiewicz“... , 1619 („Padėkos išreiškimas Jonui Karoliui Chodkevičiui“).

XVII a.—mokyklinio teatro klestėjimo amžius. Pačių veikalų tekstų beveik neišliko. Tėra programų, kuriose atpašakojamas dramos siužetas, nurodomi veiksmai ir atlikėjai. Pavyzdžiui, turime dramos „Daumondus vetusto principum

Litvanorum sangvine oriundos princeps“... („Daumantas — senųjų lietuvių kunigaikščių kilmės valdovas“) programą. Vaidinimą 1690 m. pastatė Kauno jėzuitų kolegijos studentai. Teatro istorikams reikšmingas leidinys „Theatrum S. Casimiri“... , Vilnae, 1604. Tai šv. Kazimiero iškilmių Vilniuje aprašymas².

Iš antikos autorių kūrinių reikšmingi Vilniuje išleisti M. T. Cicerono laišakai: „M. Tullii Ciceronis epistolarum a doctis viris ad usum studiosae juventutis selectarum libri IV“, Vilnae, 1670 („Marko Tulijaus Cicerono laiškų, mokytų vyrų surinktų studijuojančiam jaunimui, keturios knygos“).

Visos šios knygos savaip įdomios. Jos yra to meto Lietuvos kultūrinio, visuomeninio bei politinio gyvenimo liudytojos ir tebelaukia kruopščių tyrinėjimų.

² Plačiau žr. **Kazlauskas B.** XVI—XVII a. Vilniaus akademijos drama ir teatras // Kultūrų kryžkeleje.— V 1970.— P. 144—172.

Lietuvos TSR aukštojo ir specialiojo vidurinio mokslo ministerija
Vilniaus Darbo raudonosios vėliavos ir Tautų draugystės ordinų
valstybinis V. Kapsuko universitetas

KNYGOTYRA, 14(21), 1 sąs.

Knygotyros ir knygos istorijos formavimosi Lietuvos TSR klausimai

Lietuvos TSR aukštojo ir specialiojo vidurinio mokslo ministerijos
Leidybinė redakcinė taryba

Vilnius, 1988

Министерство высшего и среднего специального образования ЛитССР
Вильнюсский ордена Трудового Красного Знамени и ордена Дружбы народов
государственный университет им. В. Капсукаса

КНИГОВЕДЕНИЕ, 14(21), т. 1

Вопросы становления книговедения и истории книги в Литовской ССР
На литовском языке

Издательско-редакционный совет Министерства высшего и среднего
специального образования ЛитССР

Redaktorė J. Storpiršienė
Techn. redaktorius P. Lapėnas

Duota rinkti 1986.10.04.

Pasirašyta spausdinti 1988. 05.23.

LV 06276

Formatas 70×90/16

Popierius spaudos Nr. 1.

Garnitūra „Baltika“

10 punktu

7,31 sąl. sp. l.

7,61 sąl. spalv. atsp.

9,7 apsk. leid. l.

Tiražas 1000 egz.

Užsakymas 1777

Kaina 90 kp.

LTSR aukštojo ir specialiojo vidurinio mokslo

ministerija, 232000 Vilnius, N. Gogolio 2

Spausdino M. Sumausko spaustuve, 232600

Vilnius, Strazdelio 1

